

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ SARAY ŞAIRİ EMİR MU'İZZÎ'NİN DÎVÂNÎ'NDA SELÇUKLU HÂTUNU MÂH MELEK HÂTUN

Gökhan Gökmen*

Öz

Büyük Selçuklu Devleti sarayında meliküşşü'arâ unvanıyla yarım asrı aşkın bir sürede bulunan ve devlet adamları için şiirler yazan Emîr Mu'izzî (öl. 518-521/1124-1127), Selçuklu edebiyatı, tarihi ve kültürü açısından önemli bir şahsiyettir. Sultan Alp Arslan'ın şairi olan babası Burhânî sayesinde çocukluğundan itibaren saray çevresinde yetişen ve yaşayan Mu'izzî'nin 19.000 beyit civarındaki *Dîvânı*, bilhassa Melikşâh (öl. 485/1092), Berkyâruk (öl. 498/1104), Muhammed Tapar (öl. 511/1118) ve Sencer (öl. 552/1157) gibi Selçuklu sultanları, vezirleri, emîrleri ve devlet adamları için yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Onun şiirlerinde asıl tarih kaynaklarında adları zikredilen veya zikredilmeyen birçok tarihî şahsiyet hakkında bilgiye ulaşabilmek mümkündür. Hayatına dair tarih kaynaklarında çok fazla malumat bulunmayan ve Mu'izzî'nin, *Dîvân*'da adına övgüde bulunduğu şahsiyetlerden biri de Sultan Melikşâh ile Terken Hâtun'un kızı ve Sultan Sencer'in kız kardeşi Mâh Melek Hâtun'dur. Mâh Melek Hâtun'un, methiyeci bir şair olan Mu'izzî'nin *Dîvân*'ında ve düşünce dünyasında ne şekilde yer aldığı hususu birçok bakımdan anlam yüküldür. Bir yandan Mu'izzî'nin, Mâh Melek Hâtun'u hangi özellikleri ve yönleri dolayısıyla eserine dâhil ettiği hakkında sonuçlara ulaşılabilecek, öte yandan Mâh Melek Hâtun'un edebî ve tarihî metinlerdeki varlığı hakkında bilgiler elde edilebilecektir. Bu bağlamda Mu'izzî'nin Mâh Melek Hâtun methiyesindeki beyanlarının ve bilgilerinin, hem edebiyat tarihi hem de siyasi tarih açısından İslam ve Türk dünyası için önemli olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: Emîr Mu'izzî, Büyük Selçuklu Devleti, Selçuklular, Mâh Melek Hâtun, Şâh Hâtun, Melikşâh, Sencer, Terken Hâtun.

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim-Tercümanlık (Farsça) Abd., e-posta: gkhgkm@gmail.com
Makale Gönderim Tarihi: 26.09.2018
Makale Kabul Tarihi : 26.10.2018

Seljukian Lady Māh Malak Hātun in the Dīwān of the Great Seljuk Laureate Amīr Mo‘ezzī

Abstract

Amīr Mo‘ezzī (518-521/1124-1127), who writes poems for statesmen and was on duty with the title as Maliku’s-shu‘arā in Great Seljuk Palace for more than half a century is an important figure in the literature, history and culture of Seljuks. Thanks to his father, Burhānī, who was Sultan Alp Arslan’s poet, Mo‘ezzī lived around the palace and has a dīwān with 19.000 verses especially consisting of poems written for Seljuk sultans and statesmen such as Malik Shāh (d. 485/1092), Barkyāruk (d. 498/1104), Mohammad Tapar (d. 511/1118) and Sancar (d. 522/1157) since his childhood. It is possible to find the information about many historical figures mentioned and not mentioned in the fundamental historical resources. One of these figures, who Mo‘ezzī praises in his *Dīwān* and about whom there was not enough information in the historical resources, is Māh Malak Hātun (Māh Malak Lady) (d. 487/1094), daughter of Malik Shāh with Terken Hātun (Terken Lady) and the sister of Sultan Sancar. It has great importance to study how Māh Malak Hātun takes a place in Mo‘ezzī’s *Dīwān* and world of thought. On one hand some inferences can be gained in terms of characteristic features of Māh Malak Hātun that Mo‘ezzī selected to include in his work, on the other hand information can be gained about the existence of Māh Malak Hātun in literary and historic texts. In this context, it is clear that statements and information given by Mo‘ezzī about the praises of Māh Malak Hātun is notable in terms of both politics and history for Islamic and Turkish world.

Keywords: Amīr Mo‘ezzī, Great Seljuk Empire, Seljuks, Māh Malak Hātun, Shāh Hātun (Shāh Lady), Malik Shāh, Sancar, Terken Hātun (Terken Lady).

Structured Abstract

Amīr Mo‘ezzī (518-521/1124-1127), who writes poems for statesmen and was on duty with the title as Maliku’s-shu‘arā in Great Seljuk Palace for more than half a century is an important figure in the literature, history and culture of Seljuks. Thanks to his father, Burhānī, who was Sultan Alp Arslan’s poet, Mo‘ezzī lived around the palace and has a dīwān with 19.000 verses especially consisting of poems written for Seljuk sultans and statesmen such as Malik Shāh (d. 485/1092),

Barkyāruk (d. 498/1104), Mohammad Tapar (d. 511/1118) and Sancar (d. 522/1157) since his childhood. It is possible to find the information about many historical figures mentioned and not mentioned in the fundamental historical resources. One of these figures, who Mo‘ezzī praises in his *Dīwān* and about whom there was not enough information in the historical resources, is Māh Malak Hātun (Māh Malak Lady) (d. 487/1094), daughter of Malik Shāh with Terken Hātun (Terken Lady) and the sister of Sultan Sancar. It has great importance to study how Māh Malak Hātun takes a place in Mo‘ezzī’s *Dīwān* and world of thought. On one hand some inferences can be gained in terms of characteristic features of Māh Malak Hātun that Mo‘ezzī selected to include in his work, on the other hand information can be gained about the existence of Māh Malak Hātun in literary and historic texts. In this context, it is clear that statements and information given by Mo‘ezzī about the praises of Māh Malak Hātun is notable in terms of both politics and history for Islamic and Turkish world.

An ode composed of 25 verses for Māh Malak Hātun was written in *Dīwān* by Mo‘ezzī. The ode related to Māh Malak Hātun, an important praise indicates us how she is significant and effective in Great Seljuk Palace and the history thanks to her features. Although only one ode related to her was written in *Mo‘ezzī Dīwān*, Mo‘ezzī’s statements about Māh Malak Hātun is adequate to introduce her and to reflect and to show her features. Māh Malak Hātun and her mother Terken Hātun are only two Seljuk women for whom an ode was written individually in Mo‘ezzī’s *Dīwān*. There was not any other women for whom an ode was written in Mo‘ezzī’s *Dīwān* other than Māh Malak Hātun and her mother Terken Hātun. Thus, Māh Malak Hātun is the second woman coming after her mother Terken Hātun for whom individually Mo‘ezzī wrote ten ode composed of 268 verses in *Dīwān*. That Amīr Mo‘ezzī included only these historical women characters and praised them directly is an evident for Māh Malak Hātun’s and her mother Terken Hātun’s importance and historical effects in history of Seljuks.

In Turkish history, women have been in a strong position and in the forefront. It is clear that this tradition as in the example of Māh Malak Hātun, Malak Hātun did not play an active role in political issues and state level as much as her mother. However, it is understood that she

was a model and dignified woman for Seljuk generation and the state according to Mo‘ezzī’s statements.

Although there is not clear information about Māh Malak Hātun, the ode written by Amīr Mo‘ezzī to praise Māh Malak Hātun can be considered a detailed source on its own. Mo‘ezzī’s statements and explanations about Māh Malek Hātun in his poems include the revealing information as a source. Although it is only one ode for her name, it is really crucial that Mo‘ezzī took place such meaningful information in his *Dīwān*.

While Amīr Mo‘ezzī was praising Māh Malak Hātun called as Shāh Hātun and Shāh Safiye Hātun in *Dīwān*, the samples, features and statements mentioned by him were about Māh Malak Hātun’s and Turkish women’s piety, their glorifying the religion and the state, her chastity, her faith and her being a model of Seljuk woman and according to Mo‘ezzī, she was a valuable woman to bring up a Seljuk Shāh for the maintenance and survival of the generation because of the features she had and her being well-natured. Moreover, Māh Malak Hātun was mentioned with her piousness, honesty, brightness, nobility, fairness, smartness, beauty, and fortune and rhetoric in *Dīwān*.

4

Thus, Amīr Mo‘ezzī pointed out Māh Malak Hātun was different from many women because of her characteristics such as being pious, her chastity, morality, skills, intelligence, fortune, contribution to reign, glorification to Seljuk generation and her fairness in *Dīwān*. Among the topics of Mo‘ezzī’s poems, Turkish people’s religious preference had an important role noteworthy. As seen in the praise of Māh Malak Hātun, the religious perspective mentioned and reflected parallel with Sunni and Hanafī related to Māh Malak Hātun’s piety was one of the apparent features of his poem in this topic. Accordingly, Mo‘ezzī’s statements on religious facts about Māh Malak Hātun seems to give revealing and enlightening information about religious belief of Māh Malak Hātun and Seljuks.

In conclusion, Amīr Mo‘ezzī included many information in his statements about Māh Malak Hātun’s recognition, piety, being source of proud for Seljuk generation, features and talents in his *Dīwān*. Thus, she found place in Mo‘ezzī’s poems with her model and powerful characteristics. Poet Amīr Mo‘ezzī of Turkish origin expressed that Māh Malak Hātun maintained her features as a pious, chaste and model

state woman like her mother Terken Hâtun, moreover, which characteristics Seljuk and Turkish women had, through which aspects they reflected Turkish-Islamic state and its culture.

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti sarayında Meliküşşü‘arâ unvanıyla elli yılı aşkın bir sürede bulunan Emîr Mu‘izzî¹ (öl. 518-521/1124-1127), Selçuklu edebiyatı, tarihi ve kültürü açısından önemli bir şahsiyettir. Sultan Alp Arslan’ın saray şairi olan babası Burhânî sayesinde çocukluğundan itibaren saray çevresinde yetişen Mu‘izzî’nin 19.000 beyit civarındaki hacimli *Dîvân*’ı, özellikle Melikşâh, Berkyâruk, Muhammed Tapar ve Sencer gibi Selçuklu sultanları, vezirleri, emîrleri ve devlet adamları için yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra *Dîvân*’da devrin önemli hâdiseleri ve fetihleri hakkında Selçuklu Devleti ile ilgili bir takım haberler ve bilgiler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Mu‘izzî’nin, *Dîvân*’ında yer alan kasidelerde padişahlar, savaşlar, padişahların savaş halleri, fethettiği yerler, devletin askerlerinin ve ordularının özellikleri, saray ve devlet teşkilatı gibi birçok tarihî bilgi ve izler de mevcuttur. Mu‘izzî’nin şiirleri arasında özellikle Selçuklu devlet geleneğinin, Türk kimliğinin ve onların dinî tercihlerinin izlerini görmek mümkündür. Böylece *Dîvân*’ın hemen hemen bütün muhtevası, Büyük Selçuklular ve tarihi etrafında toplanır. Emîr Mu‘izzî’nin övgüde bulunduğu hususlar da Büyük Selçuklu Devleti’nin yönetimi, tarihi, kültürü; sultanların, vezirlerin ve emîrlerin adaleti, dindarlıkları, yiğitlikleri, alışkanlıkları ve Selçukluların öz kimlikleri ile ilgili ne gibi duyarlılık taşıdığıyla alakalıdır.

Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer’in hüküm sürdüğü yıllarda Selçuklu döneminin birçok hâdisesi ve tarihî şahsiyeti, büyük kısmı itibariyle bir Selçuklu tarihi olan *Emîr Mu‘izzî Dîvânı*’nda ayrıntısıyla yer almaktadır. Bunun neticesinde Mu‘izzî’nin *Dîvân*’ı, bu sultanların, emîrlerin, vezirlerin ve devlet ileri gelenlerinin özelliklerine ve liyakatine dair tafsilatlı birçok bilgiyle doludur. Bilhassa Sultan Melikşâh ve Sultan Sencer devrine ait malumat verilmektedir. *Emîr Mu‘izzî Dîvânı*, Selçuklu tarihi araştırmalarında önemine rağmen çok az istifade edilen bir eser olmuştur.

Bilinen veya bilinmeyen, asıl tarih kaynaklarında zikredilen ve zikredilmeyen birçok önemli şahsiyete de *Dîvân*’da yer verilmiştir.

Büyük Selçuklu devresi için bilinmeyen tafsilatlı birçok konuya ve tarihî şahsiyete yer verilmiş olması, *Dîvân*'ın tarihî değerini daha da artırmaktadır. Mu'izzî'nin, *Dîvân*'ında bu tarihî şahsiyetleri neden zikrettiği, hangi yönleriyle ele alıp o kimselere övgüde bulunduğu, o şahsiyetlerin devlet işlerindeki öneminden ve tarihte üstlendiği rollerden dolayı olduğu açıkça görülmektedir.

Mu'izzî'nin, *Dîvân*'da adına övgüde bulunduğu ve kaynaklarda hakkında çok fazla bilginin olmadığı şahsiyetlerden biri de Sultan Melikşâh ile Terken Hâtun'un kızı, aynı zamanda Sultan Sencer'in kız kardeşi Mâh Melek Hâtun'dur. Mu'izzî, *Dîvân*'ında Mâh Melek Hâtun'u Şâh Hâtun ve Şâh Safiye Hâtun adlarıyla da zikreder.

Mu'izzî tarafından *Dîvân*'da Mâh Melek Hâtun adına müstakil olarak toplamda 25 beyit olmak üzere sadece 1 kaside söylenmiştir. Son derece önemli bir methiye olan Mu'izzî'nin Mâh Melek Hâtun ile ilgili kasidesi, onun sahip olduğu vasfıyla tarihte ve Büyük Selçuklu Devleti sarayında ne kadar önemli ve etkili olduğunu bizlere göstermektedir. Adına *Mu'izzî Dîvânı*'nda sadece 1 kaside yazılmış olmasına rağmen, Mu'izzî'nin Mâh Melek Hâtun hakkındaki beyanları onu tanıtacak, onun özelliklerini yansıtacak ve gösterecek düzeydedir. Mâh Melek Hâtun ile annesi Terken Hâtun, Mu'izzî'nin *Dîvân*'da adlarına müstakil olarak kaside söylediği iki Selçuklu hâtonudur. Bu iki Selçuklu hâtonu dışında Mu'izzî tarafından *Dîvân*'da adlarına methiye söylenen başka bir kadın şahsiyet bulunmamaktadır. Bu itibarla Mâh Melek Hâtun, Mu'izzî'nin toplamda 268 beyit olmak üzere adına doğrudan 10 kaside söylediği annesi Terken Hâtun'dan sonra *Dîvân*'daki ikinci özellikli kadın konumundadır. Emîr Mu'izzî'nin, *Dîvân*'da sadece bu tarihî kadın şahsiyetlere yer vermesi ve adlarına doğrudan övgüde bulunması, Mâh Melek Hâtun ile annesi Terken Hâtun'un Selçuklular tarihinde önemli ve etkili bir tarihî şahsiyet olduklarına delil mahiyetindedir.

Türk tarihinde hâtonlar her zaman güçlü bir konumda ve zaman zaman da ön planda olmuşlardır. Selçuklular döneminde de bu geleneğin Terken Hâtun örneğinde olduğu gibi güçlenerek devam ettiği aşikârdır. Mâh Melek Hâtun'un, tarihte annesi kadar siyasi olaylarda ve devlet kademesinde etkin bir rol oynamadığı bilinmektedir. Ancak Mu'izzî'nin ifadelerinden onun, Selçuklu soyu ve devleti için örnek ve değerli bir hâton olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda Mâh Melek Hâtun'a dair açık bir malumat bulunmamasına rağmen, Emîr Mu'izzî'nin, *Dîvân*'da Mâh Melek Hâtun adına kaleme aldığı kasidesi başlı başına tafsilatlı bir kaynak sayılabilir. Şiirlerinde Mu'izzî'nin Mâh Melek Hâtun hakkındaki farklı beyanları ve malumatı ise açıklayıcı ve tarihe kaynaklık edecek bilgileri ihtiva etmektedir. Adına sadece bir methiye söylenmiş olsa da, Mu'izzî'nin bu kadar anlamlı bilgiye *Dîvân*'ında yer vermesi bir hayli önem arz etmektedir. Çünkü dönemin kaynaklarında Mâh Melek Hâtun'a dair ilk bilgiler Halife Muktedî-Bîemrillâh'ın, Terken Hâtun'la görüşerek kızı Mâh Melek Hâtun'a tâlip olmasıyla ilgilidir. Buna göre "Halifenin veziri bu talebi bildirmek üzere İsfahan'a geldiğinde Sultan Melikşâh onu Terken Hâtun'a göndermiş, Terken Hâtun kendisine kızını Karahanlı ve Gazne sultanlarının da istediğini, 400.000 dinar başlık vermesi halinde halifeyi tercih edeceğini söylemiş, kendisine halife ile bu tür pazarlığın yakışık almayacağını hatırlatılması üzerine 50.000 dinar süt hakkı, 100.000 dinar mehir ödemesi, ayrıca halifenin başka bir eşi ve câriyesi olmaması kaydıyla kızını vermeye rıza göstermiştir."² Halife Muktedî-Bîemrillah ile evlenmiş,³ düğünleri 8 Mayıs 480/1087⁴ yılında yapılmış, bu evlilik sonucunda Cafer adında bir erkek çocuğu dünyaya getirmiş (1088) ve 1089 yılında vefat etmiştir.⁵ Sultan Melikşâh ile Terken Hâtun'un kızı Mâh Melek Hâtun hakkında bilgilerimiz bunlardan ibarettir.

Emîr Mu'izzî'nin, *Dîvân*'da Mâh Melek Hâtun'a övgüde bulunurken gösterdiği örnekleri, vasıfları ve beyanları, Mâh Melek Hâtun'un ve Türk kadınının dindarlığı, dini ve devleti yüceltmesi, iffeti, imanı ve örnek bir Selçuklu kadını olduğunu göstermek ile alakalıdır; sahip olduğu vasıfları, özellikleri ve temiz soylu oluşuyla da Selçuklu neslinin devamı ve bekası için Selçuklu şâhı yetiştirecek kadar değerli bir kadın şahsiyettir. Ayrıca Mâh Melek Hâtun takva sahibi, namuslu, nurlu ve temiz soylu olması, adaleti, zekâsı, güzelliği, kendisiyle kıvanç duyulması, talihi ve hitabeti gibi vasıfları ve yönleriyle *Mu'izzî Dîvânı*'nda anılmaktadır.

Mu'izzî'nin, *Dîvânı*'nda Mâh Melek Hâtun'a övgüde bulunduğu methiye aşığıdadır.

Mu'izzî, Mâh Melek Hâtun'u övmek için kaleme aldığı kasidesinde Mâh Melek Hâtun'u haşmeti, bilgisi, güzelliği, talihi, dini ve dünyayı

yüceltişi, ahlâklı ve iffetli oluşu gibi özellikleriyle vasfetmekte, Sultan Melikşâh'ın kızı ve Sultan Sencer'in kız kardeşi olduğunu söylemektedir. Ayrıca onun hitabının etkili oluşuna ve nâmına övgüde bulunmakta, imanda onu Hz. Muhammed'in kızı Zehrâ lakaplı Hz. Fâtıma'ya ve Hz. Meryem'e benzeterek mübalağalı bir ifadeye yer vermektedir. Böyle bir teşbihle onun temiz soylu oluşuna, dindarlığına ve iffetine vurgu yaptığı söylenebilir. Bunların yanı sıra Mu'izzî, onun tertemiz soylu namuslu bir kadın olduğuna dikkat çekmekte; adaletini, zekâsını, insafını, becerisini, cömertliğini, annesi Terken Hâtun'un ve kardeşi Sultan Sencer'in onunla iftihar ettiğini, Selçuklu neslini devam ettirmesi bakımından önemli bir anne olduğunu ifade etmektedir:

رای خاتون اجل زین نساء العالمین	همچو خورشید فلک روشن همی دارد
دختر سلطان ماضی خواهر سلطان عصر	دختر سلطان ماضی خواهر سلطان عصر
از زمین هفتمین تا آسمان هفتمین	آن خداوندی که از اقبال او آراسته است
کز خطاب و نام او دارد عَلم بر آستین	آسمان بر پرده درگاه او گویی نوشت
سعد با او همره است و بخت با او همنشین	دهر با او یک دل است و چرخ با او یک زبان
هست چون زهرا ستوده هست چون مریم گزین	نیست او زهرا و مریم لیکن اندر اعتقاد
هر زمان بر آسمان فخر آورد روی زمین	تا که بر روی زمین باشد چنو نیک اختری
لولو و یاقوت و لعل قیمتی روح الامین	قدر آن دارد که او را از بهشت آرد نثار
یاره و خلخال و تاج و گوشوار حورعین	جای آن دارد که رضوان هدیه آرد پیش او
از تبار طیبیات و از نژاد طیبین	در جهان هرگز چنو خاتون نخواهد بود نیز
ور نشانی باید این را روزگار او بین	گر دلیلی باید این را داستان او بخوان
زانکه هست او از خرد صاحبقرانی بی قرین	مادر از وی شادمان است و برادر خرم است
عدل او هر روز بفزاید همی انصاف این	بخت او هر ماه بفزاید همی اقبال آن

دودة سلجوق را فرزند او سلجوق شاه تازه خواهد داشت در دنیا و دین تا روز دین
 نرم خواهد گشت از پیکان او پیل دمان رام خواهد گشت از شمشیر او شیر عرین
 خست خواهد چشم بدخواهان چو بفرازد کمان بست خواهد پای گمراهان چو بگشاید کمین
 ای خداوندی که عالم را به عدل تو همی تهنیت گویند هر روزی کرام الکاتبین
 وقف دارم جان و تن بر خدمت و مدح شما هست بر سیرم گوا یزدان گیتی آفرین
 از خداوندان مرا تشریفها حاصل شدست زر سرخ و جامه های فاخر و دُرّ ثمین
 از تو اداری همی باید که بفزاید بران تا دل و جان رهی باشد به شکر تو رهین
 تا جهان باشد دل سلطان و خاتون بزرگ از تو خرم باد چون عالم ز باد فرودین
 دهر بر منشور هر سه نام دولت کرده نقش بخت بر درگاه هر سه اسب دولت کرده زین
 هر سه را دولت به کام و هر سه نعمت را مدام هر سه را حشمت بلند و هر سه را رایت مبین
 دشمنان هر سه در دوزخ ز اصحاب الشمال دوستان هر سه در جنت ز اصحاب الیمین⁶

Âlemdeki kadınların en güzeli, haşmetli hârunun zekâsı, kâinatın güneşi gibi parlatur yeryüzünü.

Önceki sultanın (Melikşâh'ın) kızı ve devrin sultanı Sencer'in kız kardeşi Şâh Safiye Hâtun, dinin ve dünyanın kıvancıdır.

O Sultan (Şâh Hâtun), yerin yedinci katından yedinci feleğe kadar ikbaliyle donanmıştır.

Hz. Süleyman'ın mühründe ne yazıldıysa, felek de sanki onun hânesinin girişine onu yazdı.

Selçukluların cevheri (özü), değerli mücevher gibidir. Onun hitabı ve nâmından dolayı feleğe kadar bayrak çekilmiştir.

Felek onunla tek gönül ve tek dildir. Talih onunla beraber ve baht onunla yoldaştır.

*O, imanda (bir) Zehrâ ve Meryem değildir lâkin Zehrâ gibi
övülmüş, Meryem gibi seçilmiştir.*

*Yeryüzünde onun gibi bir talihli olduğu müddetçe, cihan daima
göğre kadar iftihar eder.*

*O kadar değerlidir ki Cebrail, kendisine cennetten inci, yakut ve
değerli lâl hediye getirir.*

*O, Rıdvan 'ın, hârunun huzuruna bileziği, halhalı, tâcı ve huri gözlü
güzelin küpesini hediye getiren makama sahiptir.*

*Tayyîbât⁷ ırkıdan ve tayyibîn soyundan, onun gibi hârun cihana
bir daha gelmeyecek.*

*Eğer buna bir delil gerekirse onun destanını oku ve eğer buna bir
alâmet gerekirse onun zamanına bak.*

*O, zekâsıyla benzersiz bir Sultan hârun olduğundan, annesi (Terken
Hârun) onunla mutlu ve kardeşi (Sultan Sencer) onunla sevinçlidir.*

*Onun bahtı ve talihi her ay artar. Onun adaleti ve insafı da her gün
çoğalır.*

*Selçuklu soyunu kıyamete kadar din ve dünyada yenileyecek
(devam ettirecek) Selçuklu şâhi, onun (Mâh Melek Hârun 'un) oğludur.*

*Onun okunun ucuyla devasa filler uysallaşacak. Onun kılıcıyla
vahşi aslan boyun eğecek.*

*Yayını çekince, düşmanların gözünü çıkaracak. Tuzağını açınca,
yolunu kaybetmişlerin ayağını bağlayacak.*

*Ey Sultan hârun! Kiramen kâtibin melekleri, dünyada senin
adaletine her gün övgüde bulunurlar.*

*Senin hizmetine ve övgüne canımı ve bedenimi adarım. Sırrıma da
cihanı yaratan Allah şahittir.*

*Sultanlardan bana, kırmızı altın, övünç elbiseleri ve değerli inciler
şereflendirmesi nasip oldu.*

*Senden, senin şükürüne rehin olan bir kölenin gönlünün ve canının
huzurunu artıracak bir bağış gerekir.*

*Cihan var oldukça, Sultanın ve yüce hârunun gönlü, seninle
dünyayı mutlu eden nisan (bahar) rüzgârı gibi mutlu olsun.*

Felek, her üçünüzün fermanına devletin adını nakşetmiş. Şans, her üçünüzün hânesine talih atını eyerlemiştir.

Devlet, üçünüzün muradını versin ve üçünüzün de nimeti/zenginliği daim olsun. Her birinizin haşmeti yüce ve sancağı (talih) açık olsun.

Her üçünüzün düşmanı cehennemde Ashabu'ş-şimâl'le⁸ olsun. Her üçünüzün dostu da cennette Ashâbu'l-yemin'le⁹ olsun.

Mâh Melek Hâtun, yukarıdaki beyitlerde, Mu'izzî tarafından dindarlığı, dini ve saltanatı yüceltmesi, imanı, adaleti, iffeti, ahlâk güzelliği, zekâsı, talih, cömertliği, haşmeti, nâmı, adabı, temiz soylu, yüce makama ve değere sahip olması gibi yönleriyle anılmaktadır. Ayrıca Mu'izzî, Mâh Melek Hâtun'un Selçuklu soyunun değerli ve örnek bir hâtunu olduğuna vurgu yapmakta; Mâh Melek Hâtun ile birlikte Sultan Melikşâh'ı, Sultan Sencer'i ve annesi Terken Hâtun'u da bu methiyede zikretmektedir. Ayrıca Mâh Melek Hâtun'u, Şâh Safiye Hâtun olarak adlandırdığı da görülmektedir.

Bunların yanı sıra Mu'izzî'nin yukarıdaki beyitlerde ifade ettiği gibi Mâh Melek Hâtun, bazen de babası Sultan Melikşâh, annesi Terken Hâtun ve kardeşi Sultan Sencer'le birlikte ve onların azameti ile değerini ifade etmek için de zikredilmiştir.

Nakledilen örnek beyitler, Mu'izzî tarafından doğrudan Mâh Melek Hâtun adına kaleme alınmış müstakil bir kasidedir. Ayrıca Mu'izzî'nin, Mâh Melek Hâtun adına doğrudan övgü söylemeden ama çeşitli bir sebeple annesi Terken Hâtun methiyesinde Mâh Melek Hâtun'a da övgüde bulunmuştur. Mu'izzî bu methiyede Terken Hâtun'un Sultan Sencer, Sultan Muhammed Tapar ve Mâh Melek Hâtun olmak üzere üç çocuğunun olduğuna işaret etmektedir. Bunun neticesinde Mâh Melek Hâtun, Emîr Mu'izzî tarafından bu kasidede anılmıştır:

ای آنکه روز و شب ز سه فرزند خرمی هر سه زمانه را ز ملک شاه یادگار¹⁰

*Ey gece gündüz üç çocuğundan dolayı mutlu olan sultan hâtun!
Her üçü de (Sencer, Muhammed Tapar ve Mâh Melek Hâtun) zamana
Melikşâh'tan yadigârdır.*

Böylece Emîr Mu‘izzî, yukarıda verilen beyitlerinde Mâh Melek Hâtun’un dindar, takva sahibi, iffetli, ahlâklı, hünerli, zeki, talihli, âdil ve asil soylu oluşu; saltanata katkı sağlaması ve Selçuklu soyunu yüceltmesi gibi özellikleriyle birçok kadından ayrıldığına dikkat çekmektedir. Mu‘izzî’nin şiirlerinin konuları arasında dikkate değer mahiyette Türklerin dinî tercihlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Selçuklu Sultanlarının özellikle dini himaye etmesinin ve Sünnî İslam mezhebini bir devlet politikası haline getirmesinin İslam dünyası için apayrı bir yeri vardır. Sultanların, Türk hâtunları üzerinde de bu yoldaki tutum ve davranışları ciddi bir biçimde kendini göstermiştir. Mâh Melek Hâtun methiyesinde de görüldüğü üzere Mu‘izzî’nin, Mâh Melek Hâtun’un dindarlığı hususunda Sünnî ve Hanefî çizgide yansıttığı ve beyanda bulunduğu dinî bakış tarzı, Mu‘izzî’nin şiirinin bu konudaki en belirgin özelliklerindedir. Bu doğrultuda Mu‘izzî’nin, Mâh Melek Hâtun hakkında ifade ettiği dinî vasıfların, Mâh Melek Hâtun’un ve Selçukluların dinî inancı hakkında oldukça açıklayıcı ve aydınlatıcı bilgiler verdiği görülmektedir.

Sonuç

12

Sonuç olarak Mâh Melek Hâtun hakkında Mu‘izzî’nin beyanlarının tafsilatlı ve önemli bilgiler sunması, Büyük Selçuklu Devletinin önemli şairinin ve *Dîvân*’ının ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca asıl tarih kaynaklarında zikredilmemiş birçok isme ve tarihî malumata *Dîvân*’ında yer veren Emîr Mu‘izzî, Mâh Melek Hâtun’a dair önemli ve özgün bilgiler de vermiştir. Mu‘izzî, *Dîvân*’ında, Mâh Melek Hâtun’un tanınmasına, dindarlığına, Selçuklu soyunun kıvanç duyulması bir hâtunu olduğuna, vasıflarına ve hünerlerine dair bilgi dolu ifadelerle yer vermiştir. Böylece bu faziletli Türk hâtununun yeri ve Selçuklu Devleti için önemi anlaşılmış, Mu‘izzî’nin şiirlerinde örnek ve kudretli kişiliğiyle açıkça yer bulmuştur. Mu‘izzî’nin beyanları doğrultusunda Mâh Melek Hâtun’un, annesi Terken Hâtun gibi takva sahibi, iffetli ve örnek bir devlet kadını özelliklerini devam ettirmesi, ayrıca Selçuklu ve Türk kadınının hangi vasıflara sahip olduğu ve hangi yönleri dolayısıyla Türk-İslâm devletini, kültürünü ve geleneğini yansıttığı Türk soylu şair Emîr Mu‘izzî tarafından dile getirilmiştir.

Kaynakça

- Berthels, E. G. (1979), “Muizzi”, *İslam Ansiklopedisi*, (8, s. 560-561), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bezer, G. Ö. (2011), “Terken Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (40, s. 510), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dihhudâ, A. E. (1999), *Lugatnâme*, C I-XV, Tahran: İntişârât-i Dânişgâh-i Tahrân.
- el-Bundârî, Muhammed. (1943). *Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra, İran ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Gökmen, G. (2018), *Mu'izzî'nin Şiir Dünyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Karaismailoğlu, A. (2006), “Mu'izzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (31, s. 98-99), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mu'izzî, (1389 hş./2010), *Dîvân-i Emîr Mu'izzî*, tsh. 'Abbâs İkbâl Âştîyânî, Tahran: İntişârât-i Esâfir.
- Mu'izzî, (1362 hş./1984), *Kulliyât-i Dîvân*, mukaddime ve tsh. Nâsır-i Heyyirî, Tahran: Neşr-i Merzbân.
- Mu'izzî, (1393 hş./2014), *Kulliyât-i Dîvân-i Emîr Mu'izzî-i Nişâbüri*, önsöz, tashih ve açıklamalar Muhammed Rızâ Kanberî, Tahran: İntişârât-i Zevvâr.
- Özaydın, A. (2004), “Melikşâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (40, s. 54-57), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sevim, A. - Merçil, E. (2014), *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1999), *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, C I-II, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, Bilgisayar Hatlı Çok Kolay Okunuşlu, Renkli Kelime Meâli, (2010), haz. Mustafa Özel, İstanbul: Seda Yayınları.

- ¹ Daha detaylı bilgi için bk. Gökhan Gökmen, *Mu'izzî'nin Şiir Dünyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2018, s. 12-26; ayrıca bk. E. Berthels, "Muizzî", *İA*, C VIII, s. 560-561 ve Anđan Karaismailoğlu, "Mu'izzî", *TDVİA*, C XXXI, İstanbul, 2006, s. 98-99.
- ² Gülay Öđün Bezer, "Terken Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 40, İstanbul, 2011, s. 510; Mâh Melek Hâtun'un düğünü hakkında tafsilatlı malumat için bk. Ali Sevim-Erdođan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara, 2014, s. 142-144.
- ³ el-Bundârî, *Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra*, *İran ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvameddin Burslan, İstanbul, 1943, Maarif Matbaası, s. 72; Abdülkerim Özaydın, "Melikşâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 29, İstanbul, 2004, s. 56.
- ⁴ Ali Sevim-Erdođan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 143; Gülay Öđün Bezer, "Terken Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 510.
- ⁵ Bk. Ali Sevim-Erdođan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 167-168.
- ⁶ Mu'izzî, *Dîvân-i Emîr Mu'izzî*, tsh. 'Abbâs İkbâl Âştîyânî, İntişârât-i Esâtîr, Tahran, 1389 hş./2010, s. 558-559.
- ⁷ Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır. *Kurân*, Nûr suresi, 26. âyet.
- ⁸ Sol; sol el, sol taraf, uğursuz, bedbaht kimselerdir. Bu tabir *Kurân-ı Kerîm*'de Vakıa suresinin 41. âyetinde geçmektedir. Devamındaki âyetlerin ifade ettiğine göre, ashabu's-şimâl, Allah'ı ve ahiret gününü inkâr eden, zevk ve sefalarına düşkün olan kimselerdir. Bunların ahirette çekecekleri feci azap şekilleri de aynı sûrede belirtilmektedir. Kıyamet gününde amel defterleri sol taraflarından verilecek olan kimselerdir. *Kurân*, el-Vakıa, 56/45-47.
- ⁹ Sağa mensup olanlar, bereketli ve uğurlu insanlar, kıyamet gününde amel defterleri sağ taraflarından verilecek olan mutlu kimselerdir. *Kurân*, el-Vakıa, 56/27, 38, 90, 91; el-Müddessir, 74/39.
- ¹⁰ Mu'izzî, *Dîvân*, s. 291.